

Ajánlás

Herceg az üdvösséghez mondd mi kell még?
Kettő közül választhat földi *vendég*:
„*Mit az egész világ?*” – kérdik Molnárnék
„*Könyv az egész világ*” – sugják Mallarmék
– Herceg az üdvösséghez ennyi kell még

Szabó Ádám

AZ IRODALMI ÉLET

Jucának

*Legfőbb élmény a könyvelmény
Bárhogy légyen elkönyvelvén
Mert az érzés a könnyel mén
Melyet fakaszt a könyv elmén.
(Névtelen kódexmásoló
elmosódott lapszéli följegyzése)*

Úgy élte az irodalmat, mint valóságos életet. Mint *a* valóságos életet, amely mellett az a másik élet polgári foglalkozásostul, szerelmi csalódásostul és krónikus gyomorhurutosostul csak mese, álom, a képzelet játéka. Ennek volt köszönhető, hogy noha ebben a játék világban mindig gondolatai által elvarázsolvá létezett, mégsem történt soha baja: nem ütötte el játék autó, és nem esett a fejére művirágcserep. Mert őt csak a könyvek lapjain érheti baleset, a halálra pedig, minthogy alig néhány novellányi ideje vetették e világ papírjára, nem is gondolt. Elvégre az ismeretlen olvasó még csak épp hogy felütötte élete regényét. Bár egyszer a végzet igencsak a sarkára hágott. Illyés *Petőfi*jében kódorgott éppen, amikor a szabadságharc forгатagában egyszerre a fehéregyházi csatatér kellős közepén találta magát, kozák dzsidások körgyűrűjében. Szerencsére sikerült elrejtőznie egy betűnyi kukoricásban, de azóta tisztában volt vele, hogy ő is halandó, mint bármely romantikus regényhős.

Ennek a teljes életnek volt egyenes következménye, hogy nem érezte elsődleges fontosságát annak, hogy ő maga írjon. Állandó vásár- és ünnepnapot jelentett számára, nem pedig a szellemi szabadsághoz méltatlan munkaidőt. Őbenne játszódik le az egész világirodalom, minek ennek folytonosan hangot adni. Az olyan volna, mint amikor valaki szünet nélkül hajtogatja a feleségének, hogy szereti, mert közben a szabadidejében suttyomban buzibárokot látogat: végtelenül gyanús az olyan író, aki örökké írni akar, mert az mindig valamiféle alpári sunnyogás elkendőzésére szolgál, mondjuk arra, hogy nem tud írni. Egyébként is mindenfajta írás megalkuvás esendőségünkkel. A tökéletes író, akinek nincsenek művei. (Osvát is elszégyellte magát, amikor éle-

te egyetlen lábjegyzetét elkövette.) De még csak erről sem volt szó: egyszerűen nem érezte igényét az úgynevezett alkotásnak. (Mecsoda kifejezés! Az író csak kegyelmi pillanataiban, ötpercekre író a szó valódi értelmében. De az sem úgy következik el, hogy elegáns házikabátba búvik, és leül az íróasztalhoz.) Hiszen ő maga már úgymint létezik! Tehát összes művei bőrkötésben, okuláréval a címlapon is vele együtt. És az irodalom más területei sem lehettek karrierforrás a számára egyetemi fokozatostul és köztársasági érdemrendestül (különben is maximum azt a kitüntetést méltóztatna elfogadni – kiérdemelni nem, kiérdemelni a szónak a társadalmi vonatkozásában még azt sem –, amelyet róla neveznének el). Nehezen tudta volna magát elképzelni, amint az ígkötők szerepét vizsgálja Kemény Zsigmond prózájában. Nem, az irodalom nem lehet megalkuvás tárgya. Az legfőbb annyi lehet, hogy az ember gondolkodik róla (de hiszen úgymint örökké róla gondolkodik, mi másról?), és néha kinyitja a száját, és akkor kiáramlik a levegő hátán egy szó, mondjuk az, hogy: „Prikk”, és ennyi az irodalom. Tehát nem is annyira a beszélgetés, mint inkább a hallgatás tárgya kell legyen, mert ha valaki úgy tud hallgatni, ahogy a csillag megy az égen, akkor már mindent elmondott.

S minthogy ez volt számára a valódi élet, úgy ez volt az igazi család is. (Amit azonban nem úgy kell értelmezni, hogy az irodalom egy nagy család, mert ebben a megfogalmazásban rögvest rossz emlékű iskola- s hadsereg-definíciók kezdenek garázdálkodni. Hagyjuk csak a nagy családot a nagycsaládosok mozgalmának. Különben is jól tudjuk, csak a barátainkat válogathatjuk meg. Ráadásul azokat sem mindig.) Mert persze hogy ott helyezkedett folytonos ugrásra készen szülőstül, nagyszülőstül, fivérestül (sőt még egy háttérben ólálkodó keresztapáról is meg kell emlékezni) a vér szerinti rokonság, de ez megint csak inkább a játéknak volt a része. Ami nem jelenti, hogy ne fájt volna őszintén egy atyai valagon billentés vagy egy anyai könnyelmorzsolás a szem sarkában, csak azt, hogy másként. És ez a *másként* nyújt magyarázatot egész viselkedésformájára, amelyet hétköznapi nyelven különösnek, szókimondóbban abnormálisnak bélyegeztek. Mert mit szóljon valóban az ember, ha Szindbád egyszerre kilép a könyv lapjai közül, körülnéz, és aztán gátlástalanul kezdi továbbélni az ezeregyéjszakát? Mit szólhatna: tátja a száját. Na jó, de mi van, ha ez a Szindbád a tulajdon fiad? Akkor már tényleg csak a seggbe rúgás következhet. A helyzetet a keresztapa oldotta meg, lakonikusan annyit mondván: „Költő.” (Ő, ezek a csodálatos szűkszavú keresztapák egy életre szóló tőszavas tanításaikkal, mint „jazz”, „Fradí”, „erotika”, amelyek a szenteltvízzel együtt csorognak az ember fejére, és indítják el a hit szakrális és profán útjain!) És tényleg az volt, de megint csak úgy, ahogy egy napfelkeltét néz a halandó: szavak nélkül. (Hiszen ezt teszi minden valódi költő: az utolsó szót keresi. És ha megtalálná, akkor nem marad más, mint a hallgatás. Ezért iparkodnak hát a középszerű költők nem megelélni azt. És láss csodát: siker koronázza erőfeszítéseiket... Ő viszont talán úgy jött a világra, hogy eleve birtokában volt annak, és így lehetett első szava egyben az utolsó. Ezért valahányszor mégiscsak beszélnie kellett, inkább társalgott, hogy véletlenül se eshessék kísértésbe. Mert kimondani egy szót nem azonos a vele való csacsogással.)

Így adódott számára valódi családként az irodalmi nagybácsik világa. Gyula bácsi, Sanyi bácsi és Dezső bácsi.

Gyula bácsi volt a vidéki nagybáty. Őhöz kapcsolódott a legtöbb illat: az erdők, a mezők, a folyók illata, tehát a természeté (nem mintha a bácsi különösebben nagy természetjáró, urambocsá, turista lett volna), valamint az ételek és italok ínycsiklandó

szagarzenálja, és még valami: különös parfümelegy, amelyet másként nem lehet lefordítani, mint egy letűnt, másik világ összetéveszthetetlen illataként, amelynek semmi köze holmi áporodott dohshoz, ami különben a régi dolgokat jellemzi, de annál több rejlik benne az álmok, az emlékek és a boldogság keverékéből. Gyula bácsihoz menni az falura utazást jelentett, valahová Felső-Magyarország a Hernád és a Bodrog bekanyarogta tájaira (soha nem lehetett pontosan tudni, hol is lakik voltaképpen), egy sárga falú parasztházba. Az jelentette télen az embermagasságú havat, a fahasábok ropogását az irdatlan cserépkályhában, a bableveseket és túrós csuszákat gyúrt házi tésztából (amely olyan sárga a falusi tojástól, mintha a tyúkanyót legalábbis olajfestékkel itatták volna kotlás közben) és a hatalmas alvásokat a karvastagságú spaletták mögött. Jelentette a disznótorokat a hajnali pálinkával, a tízórai vérevéssel és az esti torral, amikor is az egész napi derekas ivászat hatására mindenki oly szívhezszólóan elsíratta a cocát. A forró nyarakat, amikor a hűvös fenyőerdők katedráliscsendjében különös vidékeket, sziklaváratokat, sárkányfészkeket lehetett fölfedezni. És az őszt a szürettel, ami olyan, mint amikor a pap előkészületeket tesz, és aztán fölmutatja a kelyhet, melyben a bor Krisztus vérévé változik.

Gyula bácsi volt a vidék. Bajszával, hosszú szárú pipájával, alvómacska-nézésével, amellyel mindent meglátott, ami csak az életben fontos lehet, és főként varázslatosan szép és kíméletlenül pontos hasonlataival. Gyula bácsi soha nem azt mondta, hogy ez vagy az a dolog ilyen vagy olyan – hanem olyan, mint. És ezek a hasonlatok sokkalta erőteljesebben fejezték ki a dolgokat, mintha egyszerűen csak nevükön neveztük volna őket. Hiszen semmi sem csak az, ami, hanem olyan is, amilyen lehetne. És ezt a jelenségek mögött földerengő lehetőséget érzékeltette kézzelfoghatóan Gyula bácsi. Mert nincs is több az életben, mint megfoghatóvá varázsolni az álmokat, amelyek megfejtése mindent elárul az élet dolgairól.

Sanyi bácsi ellenben egészen más volt, talán mert a lényegiben azonos volt vele. Sanyi bácsi városban élt, polgár volt, ő volt a polgár; hogy ennek megfelelően a lehető legjobban különbözzék a polgárról alkotott közkeletű fölfogástól. Gyula bácsi is erkölcsi fenomén volt, de úgy csinált, úgy viselkedett (miközben sehogy sem viselkedett: hallgatta a legyek zúgását az ablakban), mintha nem volna az; Sanyi bácsi viszont maga volt a két lábon járó etikai példakép. Úgy élt, mintha örökké finom szarvasbőr kesztyűt viselne a lelkén mindenfajta szellemi mocsok ellen, ami az embert ebben az össznépi kulturális környezetszennyezésben csak érheti. Ám a több réteg sál és hősapka mögül sasszemmel figyelt, legelső helyen önmagát. Sanyi bácsit általában félreértették. Azok is, akik lekicsinylőleg kezelték véleményét, mert irtóznak a prédikációtól, de legfőként azok, akik ájtatos képpel szentté avatták minden egyes csuklását. Mert Sanyi bácsi látszólagos kinyilatkoztatásaiban úgy rejtett az írónia, mint színlelt mosolyban a rettegés. Ilyeneket mondott: „Ha megöregszem, pincét akarok, ezt már szilárdan elhatároztam.” És akkor a hívők rohantak, és egymást taposták agyon a pincevásárlásban, hogy aztán ott unatkozzanak előtte a diófa alatt, mert a szentírás elfelejtett gondoskodni a további instrukciókról. Meg azt mondta: „Mikor a rizlinggel is baj lesz Magyarországon, akkor én már nem akarok élni.” És már régóta kotyvasztották szénából-szalmából a borhamisítók a jobbnál jobb rajnai meg olaszrizlingeket, ő pedig javában élt, derék követői meg ott toporogtak üres demizsonjaikkal, és zavartan forgatták a fejüket: „Most akkor mi lesz, Mester? Lét vagy nemlét kérdése ez?” Mert Sanyi bácsi mondatai nem részleteikben és szó szerinti értelmükben jelentették az igazságot,

hanem a tartalmuk mögött tornyosuló látomással, amelynek gyakran annyi volt csak az értelme, hogy igazság pedig önmagában nem létezik. De ezt kevesen tudták.

Viszont amíg enni legjobban Gyula bácsival lehetett (ő, azok a bécsi csonthúsok!), addig borban Sanyi bácsi volt a legnagyobb. Olyanokat tudott mondani, hogy: „A bor férfidolog. Csendesen kell beszélni róla. Leghelyesebben egy pohár bor mellett.” És akkor csak hallgattak hosszan egy fonatos üveg bikavér mellett, amely olyan mélyre ásta magát az idegeikbe, hogy portugál szavakra és görög igekötőkre emlékeztek vissza, és arra gondoltak, hogy legvégül valószínűleg tényleg ketten maradnak: Isten és a bor.

Dezső bácsi, nos Dezső bácsi viszont olyan volt, mint egy bohóc. A szó legnemesebb értelmében. Miképpen mindannyian bohócok vagyunk, és a legneveltségesebb, amikor kapálódzunk ellene. Dezső bácsi ellenben látványosan viselte ennek kellékeit: a művésziesség hajtincset, a zsinórvékony nyakkendőt, a rikító ruhákat; ha krumpliorrot nem tett fel, azért nem, mert a sajátját is eléggé karikatúrának érezte. Dezső bácsi volt a humor megtestesülése. Valahogy mindig fintorokat vágott, mintha minden pillanatban arra akarna figyelmeztetni, hogy ez az egész temetésesdi, amit életnek csúfolunk, nem több, de legfőképp nem kevesebb, mint egy hatalmas tréfa; és viszont: miközben tótágast állt (az volt a természetes testtartása), és kiöltötte a nyelvét, olyan tárgyilagosan tudott metsző pillantású szemével figyelni, hogy az ember rádöbrent: ennek fele sem tréfa, itt valójában véresen komoly dolgokról van szó.

Dezső bácsi szünet nélkül nyelvi játékokat űzött: szóviccben és rímfakasztásban senki sem érhetett a nyomába. Mondjuk, valaki olyan lényegbe vágó tudományos kinyilatkoztatást tett, hogy a föld két féltékéből áll, s ő máris lerántotta a magas lóról, mondván: „Mit ér, mit ér két féltéke, ha lóg az ember féltöke?”, amiben teljességgel igaza is volt, mert valóban mit ér? Aztán mintegy pontos időjelzés gyanánt elhangzott az, hogy: „Fél hat”, mire ő kapásból vágta rá: „Ki egyedül van egy hotelszobában, félhet.” És a röhögőgörcsben, amit kiváltott, bujkált valamiféle borzongás, mert ahogy ebben az egyetlen betű eltérésben olyan hatalmas jelentésbeli különbség rejlik, úgy fogalmazódott meg Dezső bácsi minden viccében az élet látszólagosságainak a leleplezése.

Ez volt tehát az ő családja: a szentháromság. Vagy még inkább a két csodálatos lator, és közöttük a harmadik, akinek kilétét senki sem ismeri bizonyosan. De hogy melyikük melyik, azt inkább ne firtassuk. És ezek a nagybácsik sokkalta valóságosabban léteztek számára, mint az úgynevezett élő írók, akik közül pedig nem egyet ismert, még magával a Mesterrel is összefutott kisregényi életpályája során.

Legelőször akkor, amikor még olyan fiatal és üde volt, mint egy első kötetes költőnő, és épphogy elveszítette a szüzességét: elkövetett egy írásművet. Mentségéül az szolgáljon: gyerek volt még, tehát bohó és beszámíthatatlan (hogy pár év múljk csak el, s váljk mohóvá és kiszámíthatatlanná; ennyit Dezső bácsi nyelvi örökségéről), ennek megfelelően csupán irodalmi javítóintézetbe csukták. Ez utóbbinak volt vezetője a Mester, így került karmai közé jómaga és élete legtökéletesebb alkotása (hiszen első elbeszélésünk éppen elsősege jogán a legjobb, mert utána már csak rosszabb jöhet, mivel ha elköveltük a bűnt, akkor csak súlyosabb bűnökkel tetézhajjuk). A Mester a meggyőzés pedagógiai eszközével élt: arra kívánta rávezetni, hogy minden látszat ellenére még nem író. A terápia bevált, de nem egészen a szándéknak megfelelően, mivel arra a meggyőződésre jutott, hogy a Mester az, aki *már* nem író (több vagy kevesebb annál, oly mindegy), ellentétben vele, aki azáltal, hogy nem tudott ellenállni a kísér-

tésnek, egész életére az íráság terhének cipelésére köteleztetett, súlyosbítva azzal a kitételrel, hogy a bűnt elkövetnie még egyszer nem szabad. (Önként adja magát a következmény, miszerint akkor mesterré kell válnia egy irodalmi javítóintézet élén; ám ezt csitt, csak csendben, fél lábbal a hallgatás és a suttogás közötti vízválásztón.)

Második és egyben utolsó találkozásuk egy irodalmi estélyen történt, ahol élő klaszszikusokból álló illusztris társaság gyűlt egybe, akik félédes borokat vedeltek (ekkor ábrándult ki végleg az irodalmi életből, ráérezvén, hogy a cukrozott lőrék szeretete csak szirupos műveket eredményezhet), miközben erdélyi költő fejedelemasszonyok cikáztak fel s alá harapnivalóval zsúfolt tálcákat lóbálván a kezükben, miként ha lándzsákat. Az estélyre barátja révén nyert bebocsáttatást, aki a tárgyas lírát kenyérekere-setként úzve jóval szélesebb körű ismertségnek örvendett, mint ő: magányos könyvmoly. Ott pillantotta meg a kör közepén kritikusok nyájas karától övezve a Mestert, aki vele ellentétben nem pillantotta meg őt. Pedig akkor talán angyal száll el fölöttük (és évszázadok múltán is úgy beszélnek majd a jelenetről, mint szellemóriások gigászi párviadaláról), így viszont csak fölötte, ráadásul még rá is pottyantott valamit, amit nevezünk a jó ízlés határain belül az angyalszárny egy pihéjének. Hála a legmagasabb körökkel való érintkezés eufóriájának (na meg a tekintélyes italmennyiségnek, amit költő barátjával fogyasztott volt el), fesztelenül merete fölöszlatni a méltatlankodó kritikushorda vándorgyűlését, és állapotodott meg a Mester előtt olyan arccal, amelyre az volt írva: „Na, hogy ityeg a fityeg!” Ez volt élete második ballépése. Merthogy ki-merészkedett az árnyékból. És a mesterek ritkán lépnek túl a sajátjukon. Ennek megfelelően bámult csak rá (volt valami a pillantásában, ami arra utalt, hogy igaz, ami igaz, jól figyel, talán még lesz belőle valami), és nem szólt semmit. Közben pedig a kritikusok hada a háttérben áskálódott, mert szerettek volna újfent sütkérezni a Mester dicsőséges árnyékában. Őbenne viszont kezdett túl magasra szökni az eufória (na meg az alkohol) szintje, félő volt, hogy a végén még kiönt, és elárasztja a helyiséget, így a válságos pillanatban megjelent a barátja (elvégre a költőknél is létezik a szakmai előmenetel fogalma), és magával ráncigálta, miközben ő fennhangon (értsd: ordítva) becsmérelte a jelen lévő társaság borkultúráját, mondhatni a korábban elfogyasztott somlói juh fark fogalmazta meg rikácsolásában a végsőkig elzüllött rokon vádbeszédét.

De erről talán már jobb volna hallgatni. Meg is tesszük egy szóhely erejéig. Marad legvégül a tény, hogy az élő irodalmi élettel való találkozásai végérvényesen alátámasztották abbéli meggyőződésében, hogy az ő élete az egyedüli autentikus irodalmi élet; tehát az, amelyért a névtelen kódexmásoló az idők kezdetén gondolt egy merészet, és ragozni kezdte az ígét.

(A szövegben Márai Sándor-, Kosztolányi Dezső-, József Attila- és Hamvas Béla-idézetek rejlenek.)